

Erdélyi Múzeum 2010. 1-2 Abstracte și cuvinte-cheie

Monok István: Lecturile studenților din Ungaria și Transilvania în timpul anilor de studenție în Olanda în epoca modernă timpurie

Cuvinte-cheie: *studenți din Transilvania și din Ungaria, lecturi, Olanda, perioada modernă timpurie*

Intelectualii maghiari din perioada modernă timpurie au fost formați aproape în exclusivitate la școlile din străinătate. Acest lucru este îndeosebi valabil în cazul intelectualilor protestanți, în măsura în care pe teritoriul Ungariei nu au existat în acea perioadă instituții de educație superioară pentru protestanți. În urma înființării Universității din Leiden, în 1575, urmarea studiilor universitare în Olanda a devenit o opțiune din ce în ce mai răspândită în rândul acestei comunități. Cu toate acestea, așa-numita *peregrinatio academica* cu destinația Olanda și-a câștigat adevărata amploare abia odată cu închiderea porților Universității din Heidelberg în al doilea an al Războiului de Treizeci de Ani, în 1622. După acest eveniment, majoritatea profesorilor și a studenților și-a continuat activitatea în orașul Franeker. În afară de centrele de studii superioare menționate, numele studenților maghiari se regăsesc în arhivele universităților din Utrecht, Groningen, Harderwijk și Deventer. Contactele politice întrec protestanții maghiari și cei transilvăneni (în special calviniștii), pe de o parte, și statele olandeze, pe de altă parte, au fost foarte vii pe parcursul întregii perioade studiate, dar au existat și chiar și unele legături economice între părțile respective.

Studiul de față se ocupă de lecturile personale a doi aristocrați peregrini, Mihály Bethlen (1673–1706) și Pál Teleki (1677–1731), realizate în perioada studiilor din străinătate, dar și de lecturile realizate de alți doisprezece studenți ale căror liste de lecturi s-au păstrat în cadrul jurnalelor personale (așa-numitele *Stammbuch*, sau *Omniarium*) din perioada peregrinării academice sau în listele de bunuri personale dintre anii 1670 și 1725.

Cei câțiva ani petrecuți la universitățile din străinătate au oferit studenților din Transilvania și din Ungaria șansa unică a achiziționării unor cărți de valoare. În cazul în care au ratat această șansă, ei s-au văzut nevoiți să recurgă, în continuare, la literatura de specialitate învechită din Bazinul Carpatic. De asemenea, bibliotecile personale ale aristocraților care i-au oferit sprijinul financiar necesar pentru urmarea studiilor în străinătate au fost de mare ajutor în orientarea profesională a acestor tineri (de altfel, în Transilvania, miniștrilor și profesorilor le-a fost asigurată posibilitatea consultării libere a acestor biblioteci până la mijlocul secolului XVIII). Totodată, merită menționat faptul că volumele de filozofie modernă din acele vremuri erau mult mai bine reprezentate în cadrul bibliotecilor personale, decât în bibliotecile instituționale ale școlilor. Exemplul nostru principal în această privință îl reprezintă operele lui Descartes și ale continuatorilor acestuia. În același timp, operele unor autori precum Samuel Maresius, Gisbertus Voetius sau Peter David Huet lipsesc aproape complet din listele de cărți personale, prezența acestora fiind

mult mai marcantă în cadrul bibliotecilor instituționale ale școlilor.

Analiza comparativă a acestui corpus de lecturi personale și a volumelor frecventate de către studenții locali ai acelorași universități nu relevă diferențe semnificative. În același timp însă, studenții olandezi, englezi, danezi și germani au putut miza pe faptul că vor avea asigurate toate cărțile necesare din partea universităților la care au studiat pentru tot restul vieții lor, astfel încât cărțile pe care aceștia le-au cumpărat pentru uz personal erau mai specifice disciplinei de specialitate a proprietarilor. Dacă acești studenți autohtoni au dorit să parcurgă volume din alte domenii de specialitate, ei aveau posibilitatea de a apela oricând la serviciile bibliotecilor sau cea de a cumpăra cărțile respective din oferta bogată de cărți a negustorilor. În schimb, studenții maghiari erau mai înclinați să achiziționeze manuale și enciclopedii sintetice, capabile să le ofere o perspectivă de ansamblu asupra mai multor discipline științifice specifice. Există, desigur, și unele excepții de la această regulă, precum interesul special manifestat de Pál Jászberényi pentru filosofia modernă sau cazul lui Sámuel Kaposi, care a colecționat în mod sistematic volume din domeniul unor discipline științifice precum matematica, astrologia, filosofia și teologia. Colecția de cărți a acestuia din urmă era de zece ori mai extinsă decât cea a unui preot obișnuit din Transilvania. Majoritatea studenților de alte naționalități decât cea maghiară au reușit să colecționeze un mare număr de cărți până la sfârșitul vieții, așa cum o demonstrează listele obiectelor scoase la licitație sau inventarele bunurilor personale ale acestora.

Am menționat deja faptul că studenții maghiari care au avut șansa să studieze în străinătate erau foarte talentați din punct de vedere al aptitudinilor lingvistice, întrecându-și deseori, în această privință, colegii olandezi. În afară de limba lor maternă, maghiara, aceștia mai vorbeau și limbile minorităților naționale de pe teritoriul Ungariei (limbile germană și slovacă). Totodată, ei stăpâneau cu desăvârșire limba latină și aveau cunoștințe de bază în domeniul vechii limbi eline, respectiv, uneori, chiar și cunoștințe de limbă ebraică, relevante mai degrabă doar pentru studiile de teologie. În secolul XVIII, cei mai receptivi dintre acești studenți și-au însușit și limba franceză. Un caz excepțional în această privință îl reprezintă cel al lui Sámuel Vilmányi, originar din orașul Kassa, care a decedat în timpul studiilor, la Franeker, în anul 1779. În urma inventarierii postume a bunurilor sale, au fost notate 80 de titluri de cărți personale. Lecturile lui Sámuel Vilmányi s-au încadrat în domeniul teologiei moderne. Chiar și marii clasici locali ai protestantismului din secolul XVII se regăsesc, în mod excepțional, printre cărțile sale. Sámuel Vilmányi era și posesorul unor volume în limba greacă, a unei enciclopedii ebraice și a două culegeri de psalmi și de predici în limba germană. El a lăsat în urmă șapte cărți în limba olandeză și un număr de 32 de titluri (aproape 40 de volume) în limba franceză. Cărțile din urmă aparțin, în mare parte, domeniului teologiei morale și nu filosofiei, literaturii sau istoriografiei. Preotul reformat Sámuel Vilmányi și-a însușit toate aceste limbi străine în vederea dezvoltării sale profesionale.

Ferenczi Szilárd: Date privind istoria virilismului la Cluj (1872–1917)

Cuvinte-cheie: cei mai mari plătitori de impozit, contribuție, Cluj (Kolozsvár), sistemul virilist, noua lege administrativă

În anul 1870, guvernul Ungariei a introdus așa-numitul „sistem virilist“ ca parte a noilor legi administrative. Acest sistem a fost elaborat cu scopul de a rezerva celor mai mari plătitori de impozit ai unității administrative jumătatea locurilor din forumurile de guvernare ale județelor sau orașelor. Cealaltă jumătate a pozițiilor guvernamentale au fost ocupate în concordanță cu rezultate alegerilor. Termenul de „virilist“ se referă la acei cetățeni de elită care aveau asigurate în mod automat locurile în forumul de guvernare local datorită sumei mari de impozit plătite. În cadrul acestui sistem, intelectualii erau luați în considerare în baza impozitului dublu pe care îl plăteau. În același timp, sistemul păstra aparențele unui caracter conservator, chiar dacă, în urma diferențierii, puterea intelectuală a început să dobândească o influență decisivă pe plan local și să împingă politicile în direcția generală a liberalismului și spre urbanizare în particular.

În cazul Clujului (Kolozsvár), în guvernul local se numărau între 50 și 56 de viriliști între anii 1872–1917. Aceștia făceau parte dintre ierarhie reînnoită anual și erau, în majoritate, negustori, meșteșugari și intelectuali (de obicei, profesori universitari). În aceeași categorie a viriliștilor au rămas, bineînțeles, și marii proprietari, precum și reprezentanții organului central de guvernare, sau elita aristocratică tradițională, numărul acestora din urmă a scăzut însă treptat în favoarea elitelor burgheze progresiste. În acord cu spiritul vremurilor și în paralel cu creșterea rapidă a averilor și a influenței politice, respectiv odată cu apariția băncilor și cu creșterea generală în prosperitate a orașului, din ce în ce mai mulți intelectuali, negustori, arhitecți, bancheri și alte categorii din rândul burgheziei au început să se ocupe cu afaceri imobiliare, astfel încât, în baza impozitelor pe care au început să le plătească pentru acele proprietăți, precum și în baza venitelor, o mare parte dintre aceștia au devenit, la rândul lor, viriliști. Fața orașului s-a schimbat rapid, Clujul devenind din ce în ce mai atrăgător și pentru alte categorii sociale, astfel încât, în decursul a 40 de ani, numărul populației s-a dublat. Astfel, și datorită, pe de o parte, creșterii numărului școlilor, teatrelor, cinematografele, revistelor și ziarelor, pe de altă parte, prezenței spitalelor și laboratoarelor științifice, orașul și-a câștigat renumele de centru cultural, educațional și științific din această regiune a țării.

László Lóránt: Cei mai importanți contribuabili din Târgu Mureș între anii 1881–1916

Cuvinte-cheie: cei mai mari plătitori de impozit, contribuții, Târgu Mureș (Marosvásárhely), nivelul înalt al societății locale

Scopul acestui studiu constă în trecerea în revistă a celor mai importante momente din istoria unei categorii sociale distincte a orașului Târgu Mureș (Marosvásárhely), și anume a categoriei sociale care, prin intermediul deciziilor sale, a exercitat o influență indirectă, dar cu atât mai importantă, asupra vieții și dezvoltării celui de-al patrulea oraș transilvănean ca mărime.

În urma Compromisului austro-ungar din 1867 necesitatea armonizării administrării locale cu legislația la nivel național era din ce în ce mai adânc resimțită. Puterea decizională considerabilă a monarhului a condus la un soi de dualism la nivelul conducerii centrale, ceea ce trebuia să fie reflectat și la nivelurile inferioare ale guvernării. Cel mai spectaculos rezultat al acestui proces a constat în instituirea așa-numiților „viriliști” sau a unui sistem în cadrul căruia jumătate din membrii guvernării locale erau aleși, în timp ce cealaltă jumătate era formată din contribuabilii cei mai importanți ai unității administrative.

Municipalitățile, inclusiv orașele regale libere, printre care și Târgu Mureș, erau obligate să respecte această orânduire prin legea nr. XLII din anul 1871, în timp ce orașele conduse de consilii obișnuite de legea nr. XVIII din 1871.

Pe parcursul celor 35 de ani incluși în această cercetare (1881–1916) curentul general al dezvoltării organice capitaliste se manifestă cât se poate de marcant, împreună cu nuanțele sale specifice transilvănene și maghiare. Putem fi martori la o scădere a averilor provenite din proprietățile funciare, respectiv la declinul elitei tradiționale, formate din proprietari funciari. În același timp, asistăm la emergența unei noi categorii sociale, formate din meșteșugari și negustori care își conduc viața conform regulilor capitalismului. Ei consideră proprietățile funciare și titlurile nobiliare drept exprimări simbolice ale statutului social și imită obiceiurile aristocratice, însă numai o parte din averea lor provine din proprietățile funciare.

În baza trecerii în revistă a schimbărilor în plan social din perioada studiată, așa cum aceste schimbări se manifestă la nivelul contribuabililor, subliniem câteva concluzii importante, printre care:

1. Virilismul, nivelul înalt de dezvoltare a societății locale reprezintă o expresie a structurii economico-financiare a orașului respectiv.
2. Comercianții sunt grupul cel mai bine reprezentat în categorie viriliștilor de la Târgu Mureș, urmași de intelectuali. Acest fapt constituie un simptom foarte binevenit al urbanizării generale și al creșterii în importanță a clasei de mijloc.
3. Viriliștii cu proprietăți funciare trec pe un plan secundar, ceea ce indică schimbarea în cadrul structurilor economice tradiționale. Industria și comerțul câștigă teren.
4. Prezența aproape exclusivă a intelectualilor (avocați, medici, chimiști)

relevă importanța acestei categorii în cadrul societății.

5. 5. Examinarea diacronică a categoriei viriliștilor orașului atestă un nivel înalt al mobilității sociale. Această tendință ia o amploare și mai mare în a doua parte a perioadei cercetate, același proces manifestându-se și în cazul celorlalte orașe maghiare.

Sántha Emese: Marianum din Cluj: recrutație și autoreproducție (1911-1923)

Cuvinte-cheie: Gimnaziul de fete romano-catolic Marianum din Cluj (Kolozsvár), proveniența socială a elevelor

Scopul studiului constă în descoperirea unor legături între statutul social al elevilor, pe de o parte, și opțiunile în domeniul educației școlare, respectiv originea și cariera ulterioară a acestora, pe de altă parte. Cercetarea se rezumă la elevele Gimnaziului de fete romano-catolic Marianum din Cluj (Kolozsvár) din perioada cuprinsă între anii 1911 și 1923. Aspectele luate în considerare sunt: locul nașterii, religia și ocupația tatălui.

Locul nașterii prezintă importanță din punctul de vedere al determinării rolului cultural și educațional al Clujului în ansamblul regiunii transilvănene. În ceea ce privește puterea de atracție culturală a orașului, rezultatele indică faptul că acesta a reprezentat un important centru educațional în epocă. Elevele gimnaziului au provenit, în cea mai mare parte, din zonele limitrofe ale orașului, au existat însă și unele cazuri în care distanța dintre localitatea de proveniență și cea a desfășurării studiilor, Clujul, a fost mult mai mare. Cu cât crește vârsta elevelor luate în considerare, cu atât mai ridicată este și ponderea celor care provin din regiuni îndepărtate.

De asemenea, am atribuit o importanță deosebită apartenenței profesionale a elevelor pentru a putea formula anumite concluzii cu privire la tendințele manifestate de membrii diferitelor confesiuni religioase în domeniul educației. Sistemul educațional din Transilvania cunoaște o incredibilă varietate religioasă. Cele mai multe biserici își au școlile proprii, astfel încât și educația dobândită de membrii diferitelor confesiuni religioase diferă între ele. Din acest motiv, am încercat să stabilesc anumite corelații între apartenența profesională a elevelor și opțiunile acestora în privința studiilor urmate. Rezultatul cel mai semnificativ la care am ajuns se referă la numărul ridicat al evreilor, în concordanță cu tendința generală atestată în această perioadă în Ungaria, de suprareprezentare statistică a evreilor în instituțiile de învățământ în raport cu ponderea generală a acestei populații.

Am considerat drept relevantă și ocupația tatălui în vederea identificării acelor categoriilor sociale ale căror membri au fost mai predispuși să aspire la statutul de intelectual. În timp ce în cazul școlii elementare, majoritatea elevelor provine din familii din clasa de mijloc, cele care au reușit să absolve gimnaziul provin, în cea mai mare parte, din familii de intelectuali. În consecință, am putea concluziona că rata de reproducere a categoriilor sociale de elită a fost suficient de

ridicată.

În ansamblu, am putea spune că rezultatele la care am ajuns în baza studiului efectuat se află în concordanță cu cele caracteristice pentru Ungaria în aceeași perioadă. Or, acest fapt ne determină să credem că tiparele comportamentale manifestate în domeniul educației pot fi considerate drept elemente ale unei tendințe generale, caracteristice pentru întreaga regiune transilvăneană.

Lukács Klára: Școlile din Gherla și elevii acestora între anii 1716–1919

Cuvinte-cheie: școala armeană de la Gherla (Szamosújvár), elevi, proveniență socială

Studiul de față oferă o analiză de tip sociologic referitor la elevii din școlile armene ale orașului Gherla (Szamosújvár). Din punct de vedere metodologic, am apelat la studierea listelor de elevi a școlilor respective, precum și la documentele păstrate la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale ale României, respectiv cele din arhivele și biblioteca Școlii Armene Catolice din Gherla. Informațiile dobândite în acest fel au fost supuse ulterior unei analize în măsură să releve istoria particulară a fiecărei școli, analiza comparativă a datelor fiind realizată în baza criteriilor geografice, sociale (ocupația tatălui) și etnice (religia).

Școlile asupra cărora am extins analiza au fost următoarele: Școala elementară armeană catolică pentru băieți, în perioada cuprinsă între anii 1873–1892 (datele referitoare la fete lipsesc); Gimnaziul de fete, între anii 1901–1919; Școala elementară pentru băieți, între anii 1889–1894; Gimnaziul de băieți, între 1894–1919.

Rezultatul final al cercetării stabilește faptul că școlile armene din Gherla au avut un impact socio-cultural semnificativ asupra regiunii (51% din elevii școlii elementare, 53-73% din elevii școlii profesionale, 68% din elevii gimnaziului, respectiv 69% din elevii liceului nu erau din orașul Gherla). Analiza componenței etnice a grupului elevilor din Gherla relevă faptul că fiecare grup etnic din această localitate a fost reprezentat în școli conform ponderii sale în comunitate.

Este important de observat și faptul că școlile respective au contribuit într-o măsură considerabilă la afirmarea socio-culturală inclusiv a elitei de etnie românească din Gherla (formată din preoți, învățători și proprietari funciari).

Fried István: Crângul liric a lui Kazinczy Ferenc

Cuvinte-cheie: Ferenc Kazinczy, curentul neologist, poeme, traduceri

Studiul de față se ocupă de un volum care a apărut, pentru prima dată, în anul 1813, și a fost republicat în mod recent. Cartea include un volum al poetului Gábor Dayka și câteva poeme originale, precum și traduceri realizate de Ferenc Kazinczy, cunoscutul lingvist preocupat de înnoirea limbii maghiare. Potrivit istoricului literaturii István Fried, noua ediție reușește să îndeplinească două obiective principale. Pe de o parte, cititorul are posibilitatea de a confrunta

traducerile cu variantele originale, pe de altă parte, ne putem forma o imagine de ansamblu despre talentul lui Kazinczy în domeniul selectării textelor literare și al traducerilor. Așa cum mai reliefează István Fried, în centrul preocupărilor lui Kazinczy s-a aflat întotdeauna însăși literatura maghiară, alături de posibilitățile inerente în limba maghiară, motiv pentru care a insistat asupra organizării vieții literare în Ungaria. Autorul studiului subliniază și faptul că Ferenc Kazinczy a încercat să integreze literatura maghiară în marele flux european al literaturii prin medierea limbii germane. Volumul reprezintă o dovadă suplimentară în sensul că limba maghiară din perioada respectivă a ajuns deja într-un stadiu în care să poată asigura traducerea unui autor de talia lui Goethe. Poemele lui Dayka ajută la receptarea lui Kazinczy, iar textele lui Kazinczy creează o dimensiune nouă pentru interpretarea lui Dayka.

Schmidt Dániel: Posibilitatea – o categorie de logică și de ontologie

Cuvinte-cheie: posibilitate, categorii logice și ontologice

În centrul preocupărilor mele se află posibilitatea concepută în sensul unei categorii logice și ontologice. Abordarea mea a subiectului ar putea părea, la prima vedere, oarecum neobișnuită, în măsura în care nu este ghidată de întrebarea clasică referitoare la statutul logic sau ontologic al posibilității, ceea ce pare a fi o întrebare lipsită de orice miză reală. În mod tradițional, am putea opera o distincție între propoziții și modalitățile ființei, împreună cu Nicolai Hartmann, sau am putea respinge, împreună cu Heidegger, abordarea categorială a posibilității. Calea aleasă de cercetarea de față și, în același timp, obiectivul propriu-zis al studiului de față constă însă în examinarea prealabilă a efectelor produse de discrepanțele și discontinuitățile din istoria problemelor cercetate, discrepanțe care se dovedesc a fi, de fapt, acele surse de semnificație în lipsa cărora adevărata gândire ontologică nu poate fi posibilă. În acest fel, am încercat să explorez însăși posibilitatea ontologică în deplinul înțeles aporetic al acesteia și chiar într-un oarecare proces de devenire pe parcursul căreia sensul curent și apropiat de banalitate al posibilității nu a fost încă fixat. Cu ocazia abordării istorice și terminologice al unui concept ontologic este recomandat să luăm în considerare cele mai importante impulsuri conceptuale oferite de istoria filozofiei, așa cum ar fi, în cazul de față, teza megarică. Or, dacă investigăm întreaga problematică a posibilității în sensul unei aporii existențiale, atunci, prin intermediul ontologiei fundamentale și al hermeneuticii am putea reuși să elaborăm o atitudine hermeneutică practică, precum și un principiu călăuzitor universal cu ajutorul căruia posibilitatea ontologică ar putea fi surprinsă chiar în propria realitate faptică. În acest fel, confruntarea cu istoria problemei se dovedește a fi o condiție necesare în înțelegerea problematicii posibilităților existențiale.

Györgyjakab Izabella: Vorbirea ca posibilitate de reformulare continuă a sensurilor la Lévinas

Cuvinte-cheie: Celălalt, relație asimetrică, sens, situație de vorbire, performativitate

În prima operă de importanță majoră a filosofului Emmanuel Levinas, receptarea Celuilalt reprezintă, de fapt, receptarea sensului care mă întâmpină din direcția Celuilalt. Cu alte cuvinte, avem de a face cu o situație de vorbire. Sensul lumii tematizate și semnificația Celuilalt, a prezenței, sunt create simultan în mediul vorbirii. Or, acest fapt comportă o importanță majoră, deoarece, atunci când problematizăm activitatea constitutivă a minții, el este în măsură să mute centrul de greutate al unei întregi lumi presupus „stăpânite“ de subiectivitate din poziția fixă a acesteia și să atragă atenția asupra posibilității și chiar a responsabilității de re-tematizare a lumii noastre comune. Aceste două sensuri nu pot fi însă distinse unul de celălalt decât în baza caracterului performativ al limbajului.

Bartha Katalin Ágnes: Remunerarea actorilor de teatru ca indiciu de orientare pentru cariera lor: veniturile lui Szentgyörgyi István

Cuvinte-cheie: István Szentgyörgyi, carieră teatrală, venituri, actor, Cluj (Kolozsvár)

Istoria teatrului maghiar nu a fost încă îndeajuns studiată din perspectiva economiei culturale, astfel încât situația Teatrului Național Maghiar din Cluj (Kolozsvár) din ultimele decenii ale secolului XIX trebuie considerată încă necunoscută din mai multe puncte de vedere. Finanțarea teatrului de către întreprinzătorii privați s-a dovedit a fi mereu o soluție problematică, în măsura în care acoperirea în întregime a cheltuielilor teatrului de către stat ar fi oferit rezolvarea optimă a problemelor financiare. Studiul de față se ocupă de unul dintre actorii de excepție ai epocii, din punctul de vedere al veniturilor și al profesiei acestuia.

Atât studiile și monografiile despre istoria teatrului maghiar, cât și monografia despre cariera lui István Szentgyörgyi îl prezintă pe acesta ca pe un actor specialist în primul rând în redarea caracterelor țărănești. Însemnările sale personale, păstrate de Biblioteca Națională „Széchenyi“ din Ungaria, relevă însă o imagine de ansamblu mult mai complexă, potrivit căreia actorul Szentgyörgyi pare să fi fost și un observator foarte atent al subordonării teatrului cerințelor pieței culturale.

Kovács Flóra: Modalități de interpretare privind limbajul teatral

Cuvinte-cheie: metode de lectură, limbaj teatral, performance-ul „Mert tudnom kell...” [Pentru că trebuie să știi]

În acest articol, trec în revistă semnele teatrale folosite în performance-ul cu titlul „*Mert tudnom kell...*” [Pentru că trebuie să știi], care a avut premiera în data de 20 august 2007. Semnele de acest tip influențează formarea opiniei de către spectatori și potențează, de regulă, efectul exercitat asupra membrilor publicului. Cercetarea pe care o propun are la bază opera *Institutione oratoria* a lui Quintilian, în măsura în care întreaga analiză este construită pe cadrul societății reprezentate prin mijloacele spectacolului și al formei lingvistice al acestuia. Totodată, articolul se concentrează în mod deosebit asupra unor categorii precum discurs deliberativ, ethos și comunitate.